אור הצפון — כוחה של שמיעה

כוחה של שמיעהא. עמדנו במאמרנו הקודם היאך פגם קל עירבב את חכמתם של גדולי עולם משה ושלמה עד שראו אותה בשמים כאילו של הוללות וסכלות. ולכשנתבונן בדברי חז"ל נראה שהגורם העיקרי לפגיעה זו היתה קליטת אוזן לדברים לא הגונים, ומכאן אנו למדים כמה עלולה לגרום שמיעה קלה ומה רב כוחה.

אמרו חז"ל על הפסוק "וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'" (שמות ו:ב): "הדא הוא דכתיב: 'כי העושק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה' וכו'. אמר רבי יהודה בר סימון: כי העושק יהולל חכם - זה משה, עושק - שעשקו אותו דתן ואבירם, יהולל חכם - עירבבו אותו, ויאבד את לב מתנה - וכי תעלה על דעתך שהיה משה מתאבד, אלא הם שהקניטוהו ואמרו לו: 'ירא ה' עליכם וישפוט', ואף הוא מקפיד ואומר: 'ומאז באתי אל פרעה', אמר לו הקדוש ברוך הוא: אני הכתבתי עליך שאתה עניו, ואתה מקפיד על דברי וכו'. באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע בו שנאמר: וידבר אלהים אל משה. אמר לו הקדוש ברוך הוא: וכי בשר ודם אני במדותי שאיני מרחם? הדא הוא דכתיב 'ויאמר אליו אני ה'" (שמות רבה ו:ב).

חז"ל מגלים לנו בזה, שבעצם דבריו של משה שאמר "למה הרעות לעם הזה וגו' ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה", שלא היתה, כאמור, אלא תפילה ובקשה, לא היה כל פגם חטא, אלא כל התביעה היתה ששמע את דברי העושק של דתן ואבירם שאמרו: "ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו" והם שעירבבו אותו ופגמו את דבריו.

והנה לא יתכן שמשה רבינו הושפע אף במשהו מדבריהם, שהלא ידע רשעתם של דתן ואבירם, כדברי הכתוב (שמות ב): "ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים וגו' ויאמר אכן נודע הדבר", ואמרו חז"ל (שמות רבה א:לה): "היה משה מהרהר בלבו ואומר מה חטאו ישראל שנשתעבדו מכל האומות, כיון ששמע דבריו אמר: לשון הרע יש ביניהם, היאך יהיו ראויין לגאולה, לכך אמר: אכן נודע הדבר, עתה ידעתי באיזה דבר הם משתעבדים". כלומר שהוא ראה בהם את המקור של השחיתות עד שתלה בשני רשעים אלה, דתן ואבירם (ראה שמות רבה לעיל שם) כל שעבודם של ישראל. אלא שמשה הטה אוזן לדבריהם כדי להיודע על סבלותם של ישראל ולהשתתף בצערם. וזו היתה גדולתו של משה, כמו שהתורה מציינת (שם ב:יא): "ויצא אל אחיו וירא בסכלותם", ואמרו חז"ל שבזכות זו אמר לו הקדוש ברוך הוא: "אתה הנחת עסקיך והלכתי לראות בצערן של ישראל וכו' אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך" (שמות רבה א:לב). ולא עוד אלא שגם דתן ואבירם לא נחשב להם עון על דבר זה כי באו מתור צער (פסיקתא זוטרתא שם). אבל מכיון שסוף כל סוף קלטו אזניו של משה את דבריהם שהניסוח שלהם לא היה כראוי ואף שלא היה אותו מקרה אלא פעם אחת, פגמו דבריהם בבקשתו ובתפילתו על ישראל שיצאו ממקור החסד והרחמים, וגרמו ערבוב בחכמתו ובתורתו.

וכן מצינו בשלמה. כבר הבאנו במאמרנו הקודם את דברי חז"ל ששלמה נשא נשים נכריות כדי לקרבן תחת כנפי השכינה ושיוכל להשפיע על ידן על כל ממלכות הגויים להפיץ שם שמים בעולם והוא סמך על חכמתו שהוא ירבה נשים ולא יטה. ולבסוף אמר עליו הכתוב שנשיו הטו את לבבו ונתערבבה חכמתו והוא הודה שנכשל.

הגמרא בשבת (נו:) מביאה: "ר' נתן רמי, כתיב 'ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו', והכתיב 'כלבב דוד אביו', כלומר כלבב דוד אביו הוא דלא הוה, מיחטא נמי לא חטא. הכי קאמר 'ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים' ולא הלך". ומפרש רש"י: "הטו ללכת ולא הלך". ועל זה אמרו חז"ל שהאומר שלמה חטא אינו אלא טועה. ולכאורה אם לא הושפע מהנשים הללו כלום ולא הלך אחרי דבריהן ולא היה בו שום חטא, מה היתה התביעה עליו. ואי אפשר לומר שלא היה צריד שלמה אף להטות אוזן לדבריהן, כי הלא רצה להכיר את דיעותיהן כדי להשפיע עליהן להחזירן למוטב, וזו היתה כאמור מטרתו בנשאו אותן, ואיזה פגם מצאו איפוא בוז אלא שסוף כל סוף מתוך זה שנשיו דיברו אליו וניסו להטות את לבבו ואזניו קלטו את דבריהן, נעשה עירבוב בחכמתו. ועירבוב זה הביאו לידי כך שנאמר עליו: "ויעש הרע בעיני ה'" על אשר "היה לו למחות בנשיו ולא מיחה".

הרי לנו כמה גדול כוחה של שמיעה, שאף החכמים הגדולים ביותר, כל חכמתם התערבבה ונפגמה על ידי זה שלאזנם הגיעו דברים לא הגונים, ואף כשהיו חייבים להקשיב להם לשם מטרות נשגבות.

את הכלל הזה אנו למדים גם מדיני התורה. התורה מזהירה להתרחק מאיש מנוגע כדי שלא יטמא אותו, ואף על פי שהנגע אינו אלא בגוף וגם הוא אינו נוגע בו אלא בגופו, בכל זאת עוברת ממנו הטומאה אליו. ולא עוד אלא אף אם אינו נוגע בו ורק נכנס לאוהל המנוגע, הריהו נטמא על ידו. וטומאה זו משפיעה גם על הנפש, עד כדי כך שאם הוא נוגע בקודש הוא פוסל אותו ואם הוא אוכל תרומה או קדשים או נכנס למקדש הרי הוא גורם טומאה וחייב על זה מיתה בידי שמים. הרי עד כמה התקרבות לטומאה שאינה אלא בגוף פוגמת בנפש. ומכאן אנו מבינים למה כשחייבה התורה את האדם לשמור על בריאות גופו, כתבה בלשון "ונשמרתם מאד לנפשותיכם", כי הגוף קשור עם הנפש ואם יש פגיעה בגוף היא פוגעת גם בנפש.

ואם התקרבות הגוף לנגע שבגוף יש בה פגיעה חמורה כזו בנפש האדם, על אחת כמה וכמה חמורה הפגיעה בהתקרבות הנפש ולא למנוגע בגוף אלא למנוגע בנפש. ומשום זה כה הקפידו חז"ל על שכנות רעה ואמרו: "אוי לרשע ואוי לשכנו" (ראה תנחומא קרח ד, ששכנותם של דתן ואבירם לקרח ושכנותו של קרח לבני ראובן גרמה להסתבכותם במחלוקת במשה ואהרן), ויש שראו את הדרך הרעה שיתרחק ממנה האדם - בשכן רע (אבות ב:ט), וגם תיקנו שיתפללו בכל יום: "שתצילנו משכן רע", כי אין לשער כמה יש בכך מקליטת הרע. ואף שאינו מתחבר עם השכן, כי על חבר רע הרי מדברים חז"ל לחוד, אלא גר בקרבתו וקולט לפעמים את קולו, גם קליטת האוזן גורמת ויש בזה מגע בנפש. ולא עוד אלא אף אם יש כוונה להשפיע על השכן הרע ולהוכיח אותו, בכל זאת אגב חילופי דברים יש לחשוש לערבוב, כי גדול פגם השמיעה ובכוחה להפוך חכמה לסכלות. וכבר אומר הכתוב (משלי כא:טז): "אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח", מתוך זה שאדם נמצא בקהל רפאים הוא תועה מדרך השכל.

ב. וממדת פורענות למדה טובה. כשם ששמיעה רעה עלולה לפגוע פגיעה כה חמורה ולהפוך חכמה להוללות וסכלות, כן בכוחה של שמיעה טובה להביא ברכה לנפש ולהפוך הוללות וסכלות לחכמה. כמו שאמרו חז"ל: "אוי לרשע ואוי לשכנו", כן אמרו: "טוב לצדיק טוב לשכנו" (ראה תנחומא שם, שבגלל שכנותם של שבט יהודה, יששכר וזבולון - למשה ואהרן זכו להיות בני תורה ומהם יצאו מחוקקים, יודעי בינה לעתים ומושכים בשבט סופר), ויש שראו את הדרך הטובה שידבק בה האדם - בשכן טוב (אבות שם), כי אף אם איננו מתחבר אתו, עצם שמיעת קולו יש בה מן התועלת.

מצינו בתורה שהיא מצווה על יסודות האמונה בלשון שמיעה, כגון "שמע ישראל", "והיה אם שמוע תשמעו בקול ה' אלהיכם" וכו', וכן לגבי שמירת המצוות, כגון: "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי" ובעוד מקומות רבים. הרי שיש גורם עיקרי בעצם השמיעה, כבר עמדנו על כך שעיקר גדולתו של האדם בצלם האלהים שבו הוא שניתן בו הכוח "להבין ולהשכיל" (ראה רש"י בראשית א:כו) ובזה הוא עולה על המלאכים שהקדוש ברוך הוא אמר להם "חכמתו מרובה משלכם" (בראשית רבה יז:ה), ומנין באה לו חכמה זו, מהשמיעה שיש לו מגע עם הנפש.

ובשמיעה אין הכוונה דוקא לכל תרי"ג המצוות, כי בכוחה של כל שמיעה קלה ואף במצוה אחת להביא חכמה רבה בלבו של האדם. הרי בני נח נצטוו בשבע מצוות והיו חייבים להגיע על ידן לכל המדריגות שבכוחו של אדם להגיע. ועוד שאדם הראשון נצטוה לדברי ר' יהודה רק במצוה אחת: "ויצו ה' אלהים" (סנהדרין נו), שלא היה בה שום מעשה כי אם שמיעה בלבד, ובכל זאת הגיע מכח השמיעה למצוה יחידה זו למדריגה שחכמתו היתה גדולה מן המלאכים והם רצו לומר לפניו שירה. ואף לאחר שניתנה התורה ונתחייבו בתרי"ג מצוות, לא נחלש כוחה של המצוה הראשונה או של שבע המצוות. וכוח זה ישנו בכל מצוה שבתרי"ג המצוות, כי בכל אחת מהן כלולות כל המצוות, ובאפשרותו של אדם להשיג שלימותו על ידי כל אחת ואחת מהן. וכבר אומר הרמב"ם על מאמרו של רבי חנניא בן עקשיא (מכות ג:טז): "מעיקרי האמונה בתורה כי כשקיים אדם מצוה אחת מתרי"ג מצוות כראוי וכהוגן ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים, אלא יעשה אותה לשמה מאהבה וכו', הנה זכה בה לחיי העולם הבא, ועל זה אמר ר' חנניא כי המצוות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אותם אדם בחייו אחת מהן על מתכונתה ושלימותה, ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה וכו' וזכה לחיי העולם הבא".

ואם כן איפוא יש בכוחה של שמיעה טובה אחת ואף במצוה אחת להביא חיות בנפשו של אדם, כדברי הכתוב (ישעיה נה:ג): "שמעו ותחי נפשכם". ואף באדם שהוא מלא הוללות וסכלות ורחוק מכל תרי"ג המצוות (כדוגמה ההפוכה ממשה ושלמה), שמיעה אחת במצוה אחת בכוחה להביא אור בכל מחשבותיו והרהוריו ולהפוך את הכל לחכמה ודעת. וראוי הוא להגיע על ידי כך למדריגה העליונה של "האדם שחכמתו גדולה מן המלאכים עד שכדאי הוא שיאמרו שירה לפניו".